

Pierwsze krajowe stwierdzenie lęgu pary srokoszy wykazujących fenotypowe cechy podgatunku „srokosza stepowego” *Lanius excubitor homeyeri*

The first breeding record of a Great Grey Shrike pair exhibiting phenotypic characters of „Homeyer’s Great Grey Shrike” *Lanius excubitor homeyeri* subspecies in Poland

Szymon Beuch

Pracownia Badań Ornitologicznych
Muzeum i Instytut Zoologii PAN
ul. Wilcza 64, 00-979 Warszawa
e-mail: sbeuch@miiz.waw.pl

W dniach 27.06–1.07.2020 w krajobrazie rolniczym pomiędzy miejscowościami Chwoszcz (gm. Wielowieś, pow. gliwicki) i Kopienica (gm. Zbrosławice, pow. tarnogórski) obserwowałem rodzinę srokoszy *Lanius excubitor* – dwa osobniki dorosłe (rozpoznawalne po pierzonych wewnętrznych lotkach pierwszorzędowych) i 2–3 tegoroczne młode. Młode były już w pełni lotne, choć wciąż podążały za rodzicami i żebrały o pokarm, który co jakiś czas był im dostarczany. Takie zachowanie mogło świadczyć o lęgu w pobliżu miejsca obserwacji. Mimo to, młode ptaki próbowały też same polować, zawisały w powietrzu i pikowały po zdobycz, często z sukcesem. Obserwowałem też młodego ptaka, który próbował odebrać rodzicowi schwytanego przez niego gryzonia. Szczególną uwagę u obserwowanej rodziny srokoszy zwracało to, iż wszystkie osobniki wykazywały cechy upierzenia

wskazujące na możliwą przynależność do podgatunku *L. e. homeyeri* (zasiedlającego tereny od Bułgarii i Rumunii, przez Ukrainę po zachodnią Syberię) zwanego „srokoszem stepowym”. Ptaki charakteryzowały się dużą ilością bieli w upierzeniu oraz zdecydowanie jaśniejszym (niż u podgatunku nominatywnego) tonem szarych partii wierzchu ciała i głowy. To, co udało się utrwalić na fotografiach u większości osobników w locie, to przede wszystkim: czysto białe dwie skrajne sterówki oraz duży zasięg bieli na skrzydle – szerokie białe okno na lotkach sięgające daleko do wnętrza skrzydła. Biel na lotkach drugiego rzędu sięgała aż do przedostatniej lotki drugorzędowej. Taki sam schemat upierzenia miały zarówno oba ptaki dorosłe jak i wszystkie obserwowane ptaki młode. U jednego z dorosłych ptaków bieli na lotkach drugorzędowych było jeszcze więcej – sięgała aż

po zewnętrzne chorągiewki lotek trze-
ciorzędowych, włącznie z końcówkami
piór. Drugi z osobników dorosłych miał
ponadto bardzo wyraźną białą brew nad
czarną przepaską oczną. U pozostałych
osobników, w tym młodych ptaków, była
ona obecna choć mniej wyraźna. Sporzą-
dzona dokumentacja oraz cechy zauwa-
żone w terenie wskazują, iż obserwowane
ptaki wykazywały zestaw cech fenoty-
powych typowych dla „srokoszy stepo-
wych”.

Oznaczenia oparto na podstawie po-
równania wykonanych zdjęć z dokład-
nym opisem i fotografiami zamieszczo-
nymi w publikacji Shirihai'a i Svenssona
(2018), opisem i ilustracjami w publika-
cji Lefranc'a (1997) oraz konsultacjach
z Marcinem Faberem i Piotrem Zabłockim.
„Srokosze stepowe” wykazują dużą
zmiennność w ubarwieniu. Prawdopodobnie
najjaśniejsze osobniki, posiadające
najwięcej bieli na lotkach i sterówkach,
to ptaki ze wschodu zasięgu – z obszaru
południowo-zachodniej Rosji. Tamtejsza
populacja uznawana jest najbardziej
skrajnie kolorystycznie wariant *L. e. ho-
meyeri* lub wręcz odrębny podgatunek –
L. e. leucopterus (Olsson i in. 2010, Shi-
rihai i Svensson 2018). Prawdopodobnie
im bliżej zwartego areału podgatunku
nominatywnego, tym cechy upierzenia
„srokoszy stepowych” stają się bardziej
zmiennie – od osobników ubarwionych
typowo, po ptaki o cechach bliższych
podgatunkowi nominatywnemu. Ozna-
czenie takich osobników jest wówczas
trudne lub niemożliwe (Shirihai i Svens-
son 2018). Strefa nakładania się zasięgów
podgatunku *excubitor* i *homeyeri* prze-
biega prawdopodobnie szerokim pasem

przez środkową i zachodnią Ukrainę
(Poluda i in. 2007). Badania genetyczne
wszystkich trzech form srokosza z tego
samego kładu (*excubitor*, *homeyeri* i *leu-
copterus*) wskazują na brak zasadniczych
różnic genetycznych i klinalne prze-
chodzenie jednej formy w drugą. Pod-
gatunek *homeyeri* jest więc być może
„formą przejściową” pomiędzy najbar-
dziej jasnymi osobnikami z podgatunku
(lub wariantu) *L. e. leucopterus*, a typowo
ubarwionym podgatunkiem nominatyw-
nym (Olsson i in. 2010).

Ptaki wykazujące cechy fenotypowe
„srokosza stepowego” są w Polsce ob-
serwowane nielicznie, choć corocznie.
Do 2017 r. był to takson, którego wszyst-
kie stwierdzenia podlegały orzecznictwu
Komisji Faunistycznej (KF). Bardzo
duża liczba stwierdzeń w latach 2015–
2017 (odpowiednio 21, 40, 63), wynika-
jąca ze zwracania większej uwagi na pod-
gatunki srokosza przez obserwatorów,
wskazuje na to, iż podgatunek ten wy-
stępuje w Polsce znacznie częściej niż
dotąd uważano (Komisja Faunistyczna
2016, 2017, 2018, 2019, Chodkiewicz i in.
2020). Ptak ten obserwowany jest najczę-
ściej w południowej i wschodniej części
kraju, zwykle w okresie jesienno-zimo-
wym (IX–IV) (Stawarczyk i in. 2017).
Notowano też obserwacje w sezonie lę-
gowym, które mogły dotyczyć osobni-
ków gniazdujących. Dotąd wykazano
tylko sześć pewnych przypadków lęgów
„srokosza stepowego” w Polsce. Pierwszy
przypadek miał miejsce w 2003 r. w Ką-
tach w gm. Długołęka na Dolnym Śląsku
(P. Zabłocki, M. Wolny) i była to jedna
z pierwszych dobrze udokumentowanych
obserwacji podgatunku w Polsce (Komi-

Fot. 1. Dokumentacja fotograficzna 1 osobnika dorosłego oraz 2–3 młodych srokoszy wykazujących cechy fenotypowe *L. e. homeyeri* (fot. S. Beuch)

Photo 1. Photographic documentation of an adult and 2-3 young Great Grey Shrikes showing phenotypical features of *L. e. homeyeri*

sja Faunistyczna 2004). W raporcie KF za 2003 r. jest tylko informacja o schwytaniu samca 17.03.2003, nie zaś o gniazdowaniu osobnika w Kątach, o czym dowiedziałem się dopiero bezpośrednio od znalazcy lęgu (P. Zabłocki – inf. niepubl.). Kolejne stwierdzenia lęgów „srokoszy stepowych”, rozpatrzone pozytywnie przez KF to kolejno: 2013 r. w Puczniewie (woj. łódzkie) (Stawarczyk i in. 2017), w 2016 r. w Skrybiczach (woj. podlaskie) (Komisja Faunistyczna 2017), dwa przypadki w 2018 r. – w Brzozie (woj. kujawsko-pomorskie) i w Czarnowie (woj. mazowieckie) (Komisja Faunistyczna 2019) oraz w 2019 r. w Ujeździe na Podkarpaciu (S. Kuczmarski, T. Sobuś, Z. Niziołek). W każdym z tych przypadków zawsze tylko jeden dorosły osobnik wykazywał cechy podgatunku *homeyeri*, a drugi ptak z pary (jeśli był oznaczony) wykazywał

cechy formy nominatywnej. Opisywany tu przypadek z Górnego Śląska jest więc prawdopodobnie pierwszym stwierdzeniem lęgowym pary, której obydwaj ptaki wykazywały cechy fenotypowe „srokoszy stepowych” i jednocześnie co najmniej siódmym przypadkiem lęgu w kraju. Dodatkowo o „czystości” obserwowanej pary może świadczyć pełen zestaw typowych cech upierzenia u co najmniej dwóch (najlepiej widzianych i udokumentowanych) ptaków młodych. W drugim przypadku lęgu w kraju, z Puczniewa, młode ptaki wykazywały cechy typowe dla podgatunku nominatywnego (M. Faber – inf. niepubl.). Nie wiadomo jednak czy młode ptaki z tego lęgu były biologicznymi pisklętami obu dorosłych opiekujących się lęgiem i w jaki sposób dziedziczą się cechy typowe dla podgatunku *homeyeri*. Genotyp form z tego kładu zo-

stał zbadany dopiero niedawno (Olsson i in. 2010).

W Śląskim Regionie Ornitologicznym do 2019 r. zanotowano 34 stwierdzenia „srokoszy stepowych” (Obserwacje faunistyczne 2017, 2018, Komisja Faunistyczna 2019, Chodkiewicz i in. 2020, dane ornitho.pl i KAŚ 2020). Były to obserwacje pochodzące przede wszystkim od dwóch obserwatorów – Piotra Zablockiego, który już w latach 2002–2003 chwycił i obrączkował pierwsze pewnie oznaczone „srokosze stepowe” w kraju (Stawarczyk i in. 2017) oraz od Krzysztofa Ostrowskiego, który przez kilka ostatnich lat aktywnie poszukiwał tej formy na polach uprawnych w okolicach Wrocławia (Obserwacje faunistyczne 2017, 2018).

W krajobrazie rolniczym gmin Zbrosławice i Wielowieś, gdzie obserwowano opisywaną parę lęgową, srokosz jest gatunkiem bardzo nielicznie lęgowym. Dużo częściej gatunek ten obserwowany jest poza sezonem lęgowym – jesienią i zimą. Począwszy od września 2018 r. zacząłem dokładnie przeglądać i fotografować każdego napotykanego tu osobnika pod kątem przynależności podgatunkowej. Na ok. 20 dobrze przejrzanych osobników w latach 2018–2020 aż 7 (35%) wykazywało komplet cech podgatunku *L. e. homeyeri* (KAŚ 2020). Forma ta nie jest tu więc szczególnie rzadka, a więc prawdopodobieństwo lęgu pary obu tak ubarwionych ptaków jest dość spore. Badania przynależności podgatunkowej srokoszy zimujących na Północnym Podlasiu wykazały obecność około 6,9% typowo ubarwionych oraz aż 27,6% potencjalnych „srokoszy stepowych”. Tylko 13,8% osobników było bezspornie

zaliczone do rodzimego podgatunku nominatywnego (Zbyryt i in. 2017). Osobniki o cechach upierzenia *L. e. homeyeri* są zapewne stałym elementem krajowej populacji gatunku (zarówno zimującej jak i lęgowej), a ich „rzadkość” wynika głównie z trudności w udokumentowaniu zestawu cech diagnostycznych (co możliwe jest tylko poprzez sfotografowanie ptaka z rozpostartym ogonem i skrzydłami lub jego schwytanie).

Summary

A pair of adult Great Grey Shrikes *Lanius excubitor* with 2–3 fledged young birds was observed on June 26th – July 1st 2020 in the vicinity of Chwoszcz and Kopienica settlements (Upper Silesia). The behaviour of birds (young ones begging for food, following the parent and being fed) indicated a breeding nearby. All observed individuals showed the plumage characters typical for the eastern subspecies, „Homeyer’s Great Grey Shrike” *L. e. homeyeri*. The birds had large and wide flashes on primaries and secondaries (white reaching the penultimate inner secondary), all white two outermost rectrices and grey plumage parts clearly lighter than in the nominate subspecies. „Homeyer’s Great Grey Shrike” is seldom but annually observed in Poland. It is probably overlooked due to a large variability of traits and the associated identification issues (good photographs of birds in flight required). The taxon is most often recorded in the autumn-winter period (Sep–Apr), mainly in southern and eastern Poland. The observations from the breeding season are scarce, with just six confirmed cases of breeding (2003, 2013, 2016, twice in 2018, 2019). So far, however, they all involved mixed pairs – with one bird showing the characters of *homeyeri* subspecies and the other one of the nominate form. The

currently described record is the seventh for the country and the first one, where probably both birds belonged to the *homeyeri* subspecies. There were 34 records of „Homeyer’s Great Grey Shrike” until the end of 2019 in Silesia and the current one is the second known breeding case in the region.

Literatura

Chodkiewicz T., Ławicki Ł., Wylegała P., Beuch S., Aftyka S., Czechowski P., Czyż S., Dębowski P., Dylak A., Grygoruk G., Jankowski K., Kajzer Z., Matyjasiak Ł., Smyk B., Wężyk M., Sikora A. 2020. Kartoteka Rzadkich Ptaków w Polsce w roku 2018 – gatunki nielegowe. *Ornis Pol.* 61: 153–193.

Komisja Faunistyczna 2004. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2003. *Not. Orn.* 45: 169–194.

Komisja Faunistyczna 2016. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2015. *Ornis Pol.* 57: 117–147.

Komisja Faunistyczna 2017. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2016. *Ornis Pol.* 58: 83–116.

Komisja Faunistyczna 2018. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2017. *Ornis Pol.* 59: 119–153.

Komisja Faunistyczna 2019. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2018. *Ornis Pol.* 60: 125–160.

Lefranc N. 1997. *Shrikes. A Guide to the Shrikes of the World.* Pica Press, London.

Obserwacje faunistyczne 2017. Najważniejsze obserwacje awifaunistyczne na Śląsku w roku 2016. *Ptaki Śląska* 24: 153–172

Obserwacje faunistyczne 2018. Najważniejsze obserwacje awifaunistyczne na Śląsku w roku 2017. *Ptaki Śląska* 25: 168–188.

Olsson U., Alstrom P., Svensson L., Aliabadian M., Sundberg P. 2010. The *Lanius excubitor* (Aves, Passeriformes) conundrum – Taxonomic dilemma when molecular and non-molecular data tell different stories. *Molecular Phylogenetics and Evolution.* 55: 347–357.

Poluda A.M., Gavris G.G., Davydenko I.V. 2007. Distribution and Numbers of Great Grey Shrike, *Lanius excubitor* (Aves, Passeriformes), in Ukraine. *Vestnik Zoologii* 41: 369–375.

Shirihai H., Svensson L. 2018. *Handbook of Western Palearctic Birds. Passerines: Flycatchers to Buntings.* Volume II. Helm, Bloomsbury Publishing, London, ss. 195–206.

Stawarczyk T., Cofta T., Kajzer Z., Lontkowski J., Sikora A. 2017. Rzadkie ptaki Polski. Studio B&W Wojciech Janecki, Sosnowiec.

Zbyryt A., Kapowicz E., Banach J., Broniszewska M., Polakowski M. 2017. Zimowanie podgatunków srokosza *Lanius excubitor* ssp. w północno-wschodniej Polsce. *Ornis Pol.* 58: 283–305.